

David Hume’da insan doğasının evrenselliği temelinde ahlâk problemi

Emin Çelebi*

Özet

İskoç filozof David Hume’un en büyük hayali, insan yaşamına ilişkin bütün bilinmezleri pozitif bilimlerle aynı derecede bir kesinliğe ulaştıracak bir bilim kurmaktır. İnsan doğası bilimi diye isimlendirdiği bu bilim, ahlâk, bilgi, özgürlük gibi bütün insani eylemleri içine alan bir kavram görünümündedir. Doğaldır ki insan eylemlerinin ilişkili olduğu her şey ahlâki bakımdan da bir anlam ifade eder. Biz bu çalışmamızda Hume’un ahlâk sorunsalını insan doğasından hareketle nasıl temellendirmeye çalıştığını anlamaya çalışacağız.

Anahtar Sözcükler: Ahlak, insan doğası, evrensellik, Hume, insani edim

The problem of moral based on human nature in David Hume

Abstract

The biggest dream of Scottish philosopher David Hume was to establish a science to provide the entire unknown about human life with concreteness as is in positive sciences. The science that he called “Human Nature Science” seems as a concept including all human actions like moral, knowledge and liberty. Naturally, everything related to human actions imply a sense in respect of moral, as well. In this study, we try to understand how Hume explained the problem of morality based on human nature.

Keywords: Moral, human nature, universality, Hume, human actions

* Yrd. Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, e-mail: emincel@hotmail.com

Giriş

Hume, bütün felsefî sistemini insan doğasının ilkeleri üzerinde inşa etmek iddiasındadır. Felsefesinin bir özeti olan “An Enquiry Concerning Human Understanding” adlı yapıtına, “Ahlâk felsefesi” (moral philosophy) veya insan doğasının bilimi (the science of human nature)... iki farklı tarzda ele alınabilir¹ şeklinde bir girizgah yapmak suretiyle, “insan doğasının bilimi” ile “ahlâk felsefesi”ni adeta özdeş kılan bir yaklaşım içerisinde görünür. “İnsan doğası bilimi”nin merkezinde insanın olmasından ötürü, eylem ve davranış odaklı bir felsefenin ön plana çıkarılması düşüncesi ile birlikte, Hume’un XVIII.yüzyıl doğallık akımının etkisinde kalarak, kendi deyimiyle Newton’un doğa bilimlerinde yaptığı devrime benzer bir devrimi insan davranışları temelinde de gerçekleştirilebileceğine olan inancı², onu insan doğası bilimi ile ahlâki alanı eşitleme düşüncesine götürmüş olabilir.

Vurgulamak gerekir ki, burada “moral philosophy” karşılığı olarak kullandığımız “ahlâk felsefesi”ni salt olarak günümüzdeki spesifik disiplinler anlamıyla düşünmemek gerekir. Söz konusu kavram, Hume felsefesinde, insan denilen varlığın bütün doğası ve edimlerini kuşatıcı bir nitelik taşır. Filozof, *Treatise*’in önsözünde insan bilimi ile mantık, ahlâk, eleştiri ve politikayı kavramsal olarak ayırır ve tüm bunları adeta “insan bilimi” (science of man) nin alt başlıkları olarak sunar.³ Söz konusu tasnif, insan bilimi ile ahlâk felsefesini eş değer kabul etmenin yanı sıra, aynı zamanda ahlâk felsefesinin, özgül ahlâk alanını da kapsayan kuşatıcı bir bilim olarak kullanıldığını imler. Her ne şekilde olursa olsun, Hume’un ahlâki pozitif bilimlerle aynı kategorik bakış açısıyla değerlendirdiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.

I. İnsan Doğasının Evrenselliği ve Ahlâk

Hume, insan bilimini diğer bilimler için biricik temel olarak kabul ettiği için, söz konusu bilim için de, pozitif bilimlerin temel karakteristiği olan deneyim ve gözlem metodolojisinin zorunlu olması gerektiğini savlar. Bu çerçevede filozof, deneysel felsefenin ahlâksal konulara uygulanmasının doğal felsefeye uygulanmasından tam yüzyıl sonra gelmesini şaşırtıcı bulmaz.⁴ Çünkü ahlâk felsefesinde doğal felsefedeki gibi deney verilerini, önceden derleyip tasarlayıp sonradan karşılaşılabilecek zorlukları giderecek şekilde kullanma

¹ Hume, David, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, WebEdition: Leeds Electronic Text Centre, July 2000, <http://www.etext.leeds.ac.uk/hume/ehu/ehupbsb.htm>, (Erişim Tarihi: 12.11.2002), s. 5.

² Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, 6.

³ Hume, David, *A Treatise of Human Nature*, (Ed. By Ernest C. Mossner), Penguin Books, 1985, s. 43.

⁴ Hume, *A Treatise of Human Nature*, s. 43-44.

olanağı yoktur. Herhangi bir durumda bir cismin etkisi konusunda bir güçlüğü düşüldüğü zaman, onları yeniden o duruma koyup gözlem yapılabilir. Fakat ahlâk felsefesinde önceden tasarlama ve üzerinde düşünme işi doğal ilkeleri bozar. Bu nedenle, Hume'a göre bu bilimde deneylerimizi insan yaşamının dikkatli bir gözleminden bulup çıkarmak ve onları dünyanın olağan gidişatında, insanların birlikte davranışlarında, ilişkilerinde ve hazlarında gördükleri gibi almak gerekir.⁵ Yapılacak olan her hangi bir dışsal müdahale, iradi bir varlık olan insanın edimlerinin doğal olana aykırı bir durum içerisinde gelişmesine yol açabilir. Bu yönüyle olgusal alandan kategorik olarak ayrı tutulmalıdır.

Her türlü dışsal etkiden soyutlanmış ve arındırılmış durum içerisinde ahlâkı insan doğasının bir parçası olarak gören Hume, bunun doğal sonucu olarak da tüm insanların zihin, duyu ve işlemlerinde benzer olması gerektiği sonucuna varır.⁶ Çünkü “insan doğası” herkeste ortak bir varlık alanı olup, evrenseldir. Adeta “kendinde doğa” olarak niteleyebileceğimiz söz konusu durumda insanın güdü aksiyonlarının da tıpkı bedenlerinin benzerliği gibi benzer olduğunu söyleyen filozof, buna ölçüt olarak da alışlagelmiş tutku, istek ve eylemlere, yani doğal olana gösterdikleri uygunluk veya aykırılığı gösterir. Bu çerçevede Örneğin bir gezgincinin geldiği diyardaki insanlara ilişkin olarak “hırs, intikam ve kinden arınmış, tamamen dost canlısı, sevgi dolu, cömert ve toplum menfaatlerini kendi menfaatlerine tercih eden” şeklindeki nitelendirmeleri, doğal olana zıt ve tabiatın akışına ters olduğu için inandırıcı olamaz. Yine İskender'in büyük halk kitlelerine tek başına saldırısı yahut karşı koymasına ilişkin tabiatüstü kuvvet ve etki gösterdiğini anlatan Quintus Curtius'un sözleri de şüpheyle karşılanır. Çünkü insanların, bedensel işlevlerindeki benzerlik gibi, ruhsal ve eylemsel bakımdan da benzer olduklarına inanırız.⁷

Bir şeyi o şey yapan temel ilkeleri doğal kabul etme postülasından hareketle Hume, insan doğasının evrensel ilkeleri içerisinde ahlâk ilkelerinin de evrensel oluşunun varsayar. Fakat her ne kadar sunduğumuz çerçevede temel karakteristiklerde bir benzerlik ve olağanlık var ise de, öte yandan tikel olarak bireyler arasında bir takım farklılıkların olduğu da başka bir gerçeklik olarak ortada durmaktadır. Bu durumun farkında olan Hume, bunu, değişik koşullar altında yaşamının ve eylemde bulunmanın sonucu olarak görür.⁸ Öte yandan bireyin mevcut

⁵ Bkz., Hume, *A Treatise of Human Nature*, s. 45-46.

⁶ Hume, *A Treatise of Human Nature*, s. 626.

⁷ Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, s. 84.; Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz., Çelebi, Emin, *David Hume'da Nedensellik Bağlamında Ahlak ve Hürriyet Problemi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.116.

⁸ Hendel, Charles W., “Editor's introduction”, *An Inquiry Concerning The Principles of Morals*, içinde, The Bobbs-Merill Educational Publishing, Indianapolis, 1985, s.xvii.

doğasından da olağana zıt bir takım eylemler türeyebilir. Hume bu durumu ise şöylece açıklar:

“Bu gayet olağandır. Nitekim doğal olaylarda da birbirine benzeyen olaylar kimi zaman farklı neticeler doğurabilir. Bunun sebebini filozoflar sebeplerde mevcut zıtlıkların olduğunu, sebepte bulunan olumsuzluktan ziyade aykırı bir neticeyi doğurmaya sebebiyet veren bir zıtlığı ihtiva ettiğini kavramakta güçlük çekmezler. Aynı durum iradî eylemlerde bulunan insanlar için de geçerlidir. Dolayısıyla çoğu zaman güler yüzlü olan bir insan bazen somurtabilir veya tersi olabilir. Sebebini sorduğumuzda ise ya dışının ağrıdığını veya acıktığını keşfederiz. Dolayısıyla özel hal ve şartlarda insanlar farklı eylemler gösterebilirler. Bazı durumlarda özel olaylara ilişkin ortaya çıkan eylemin açıklaması yapılamaz. Bu ise insan karakterinin bir dereceye kadar değişken ve düzensiz olmasından kaynaklanmaktadır. Bu insanoğlunun sürekli bir karakteridir. Fakat nasıl ki rüzgarlar, yağmurlar, bulutlar vb. hava değişiklikleri insan kavrayışının ötesinde olan sabit prensipler tarafından idare ediliyorsa, aynı şekilde bizim de idare prensiplerini bilmediğimiz söz konusu insan tabiatındaki düzensizliklerin olması, iç prensip ve güdülerde bir birörneklik tarzında işleyebilir.”⁹

Böylelikle istikrarsızlığı ve düzensizliği insan doğasının başka bir evrenselliği olarak takdim eden filozofumuza göre insan doğası, bütün edimlerinde gerekli olan temel iki kısımdan oluşur: Duygu ve idrak. Birincisinin kör devimleri, ikincisinin yöntemi olmaksızın insanların toplum içinde yaşayabilme yetenekleri olmaz.¹⁰ Bu durumu Herman şöyle tefsir eder: İnsan doğasının ilkeleri akıl, özgür iradenin yanı sıra kalp (heart)tir. Yani, duygu veya duyarlılık (emotion or sensibility) ve hayal gücüyle alakalı ilkelerin kombinezonudur. Bunların tamamı değişmez bir şekilde sosyal olarak determine edilmiştir.¹¹ Hume'a göre insan doğasının duyusal ve pratik açıları ahlâk, politika ve din ile ilgili olanıdır. Bu noktada insan doğası ile hayvan doğası arasındaki benzerliklere sıklıkla vurgu yapar. De Dijn'in de işaret ettiği gibi, insan duygusallığının (emotionality) somut analizleri manevi ve sosyo-politik yaşamın onunla olan ilişkisi, Hume'daki insan doğasının devasa karmaşıklığını ortaya koyar.¹² Fakat söz konusu karmaşıklık içerisinde insan doğasının bireysel olarak iyiye doğru, kamusal olarak da faydaya doğru bir eğilim taşıdığını belirtmek gerekir. Bu yönüyle İngiliz empirizminin “insan doğasının bencilliği ve vahşiliği”ni temsil eden Hobbescu anlayışına karşıt bir kutupta değerlendirebileceğimiz Hume, bu meyanda şu ifadeleri kullanır:

⁹ Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, s. 88.

¹⁰ Hume, *A Treatise of Human Nature*, s. 544.

¹¹ De Dijn, Herman, “Hume’s Nonreductionist Philosophical Anthropology”, (Info Track Web: Expanded Academic ASAP.), s. 587.

¹² Herman De Dijn, “Nonreductionist Philosophical Anthropology”, (Info Track Web: Expanded Academic ASAP.), s.587-9.

Bizim türümüzden aşağısı veya yukarısı ile mukayeselerde bulunarak veya bir türün bireyleri arasında kıyaslamalar yaparak kavram (notion)larımızı oluştururuz. Böylelikle biz insan doğasıyla ilgili yargılarımızı düzenlemek için sıklıkla insan doğasının farklı motiv ve hareket ettirici prensiplerini karşılaştırırız. Şayet bizim erdemliliğimiz ve toplumumuz üzerinde bencillik ve rezilet prensipleri çokça baskın olsaydı, biz şüphesiz insan doğasının aşağılık bir kavramını kabul etmek zorunda kalırdık. Bir insan bütün kamu ruhunu (public spirit) içtenliğine veya memleket ve topluma karşı muhabbetini inkar ederse, ben onun hakkında ne düşüneceğimi şaşırırım.”¹³

Hendel'in de işaret ettiği gibi ahlâk, Hume'a göre, toplumsal, milli ve kişisel bir düzenleyici (regulative) olarak vazife görür. Fakat bu, hükümetin veya kanunların tanzimi sadedinde olmayıp, içsel güç yahut erdemlerle çalışır. Ahlâk, toplumsal idareden daha fazlasını, kişisel karakter ve zihinde var olan erdem, erdemsizlik, doğru, yanlış vb. değerleri kapsayan bir olgu olarak ele alınır.¹⁴ İnsan doğasında içkin olan iyi, fayda ve çıkarıya yönelik eğilimin edimsel karşılığı bireyde ahlâk, toplumsal boyutta dışsallaşması ise birlikte yaşama motivini oluşturmaktadır. Buna göre Hume'un insan doğası ile birebir ilişkilendirdiği ahlâk anlayışını duyumcu-erekselci olarak nitelemek yanlış olmayacaktır.

Evrensel ahlâki değerleri insan doğasında içkin varsayan Hume, tikel insani eylemlerin de insan doğasında içkin üretici güdüler tarafından erdemlilik vasfını kazandığını ifade eder.¹⁵ Hiçbir eylem, bizi ona iten ve ondan caydıran belli bir doğal tutku ya da güdü olmadıkça ahlâksal olarak iyi ya da kötü olamaz.¹⁶ Bu çerçevede filozof, insanın sorumluluğu bağlamındaki ahlâki değeri, nedensellik ve dolayısıyla zorunluluk düşüncesine temel olarak varsaydığı karakter ile edim arasındaki sürekli beraberlik ve zihinsel çıkarıya dayandırır.¹⁷

Hume yorumcusu E. Mossner'e göre, Hume'un felsefî gelişmesinde metafizikten önce gelen ahlâk felsefesi, sonra da baskın karakterini sürdürmektedir. İnsan doğasının bilimi olan ahlâk felsefesi, insanın hem kendisi hem de doğadaki rolüne ilişkin anlayışını ifade eder. Mossner biraz daha ileri giderek bunu “insan dini” ile eşdeğer kabul eder.¹⁸

Mossner'in ahlâk felsefesi ile metafiziği ayrı tutmasını, Hume'un ahlâk felsefesinin Enquiry'deki kullanımını açısından açıklığa kavuşturulması gerektiğini düşünüyoruz. Çünkü Hume, “ahlâk felsefesi” veya “ahlâk bilimi” terkinini eş anlamlı olarak kullanmakta ve

¹³ Hume, David, *Essays Moral, Political and Literary*, (Ed. Eugene F. Miller, Liberty Fund), Indianapolis, 1987, s. 84.

¹⁴ Hendel, Charles W., “Editor's introduction”, s. xvii.

¹⁵ Hume, *A Treatise of Human Nature*, s. 530-31.

¹⁶ Hume, *A Treatise of Human Nature*, s.583.

¹⁷ Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, s. 94.

¹⁸ Mossner, Ernest C., “Hume ve Söyleşilerin Kalıtı”, *Din Üstün*, içinde, (Çev. Mete Tunçay), İmge Kitabevi Yay., Ankara 1995, s.130-131.

matematikselsel bilimler hariç bütün inceleme sahasını ve felsefesini bu kavramla karşılamaktadır. Bu bağlamda Hume ahlâkı bir bilim olarak metafizik bilimlerin sahası içerisinde kabul etmektedir. Ona göre, “bu ilimlerde ilerlememizin önündeki engel, fikirlerin bulanıklığı (obscurity), terimlerin müphemliği (ambiguity)dir. Metafizikte karşılaştığımız fikirler arasında en kapalı ve belirsiz görünen ve ele almamız zorunlu olanlar erk, kuvvet, enerji veya zorunlu bağlantıdır.”¹⁹ Böylelikle ontoloji-metafizik eşitlemesi temelinde insan doğası ve ahlâk felsefesi, aynı amaç ve anlam alanını kuşatıcı bir yapı olarak karşımıza çıkar. Öte yandan Mossner’in, metafiziği sadece dini unsurları veyahut doğaüstü güçleri ihtiva eden bir kavram olarak kullandığı varsayıldığı takdirde söyledikleri doğru kabul edilebilir. Çünkü Hume metafiziği bu anlamıyla da kullanmış ve böyle bir metafiziğin epistemolojik olarak herhangi bir değer taşımadığını söylemiştir.²⁰

II. Ahlâki Ayırımlar ve İnsan Doğası

Hume'un ahlâk kuramında vurguladığı önemli bir kavram da “ahlâkî ayırımlar” (moral distinctions)dır. Hume'un bu kavramla vurgulamak istediği şey, ahlâki bir mahiyet ve alanın mevcudiyeti ile birlikte bireyler arası ahlâksal değerlendirmenin farklılığıdır. Hume iki anlamda da ahlâki ayırımın kesinliğine dair herhangi bir şüphe kabul etmez. Çünkü ona göre değer, değersizlik, erdem ve erdemsizlik, akıllılık veya aptallık vb. kavramlar arasında doğal bir farklılık olduğu akıllı hiçbir kimse tarafından inkar edilemediği gibi²¹, ahlâki ayırımların gerçekliğini inkar eden kimsenin, gerçekte kendi söylediğine inanmayan, yapmacık tartışmalara ve başkalarına baskın gelmek için tartışan bir iki yüzlü kategorisinde olduğunu düşünür. Zira doğanın iki kişi arasına koyduğu ayırım son derece hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak denli açıktır.²² İnsanların bu denli farklılık arz ettiği yerde, değer yargıları, iyi veya kötüye bakışlarının farklılığı yadsınamaz bir olgu olması aynı zamanda iyi-kötü kategorisinin varlığını kendiliğinden ortaya koymuş olmaktadır. Nitekim Hume “ahlâki ayırımlar ile iyi ve kötüyü ayırt etme yeteneği aynı şeydir”²³ diyerek bu noktaya işaret eder. Ayrıca erdem ve erdemsizlik bakımından bütün duygu ve eğilimleri ortadan kaldırdığımızda, insanoğlu ahlâki ayırımlar karşısında nötr durumda kalır ve ahlâk pratik bir inceleme alanı

¹⁹ Bkz., Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, s.61-62.

²⁰ Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, s.12; Hume, *Dialogues Concerning Natural Religion*, Prometheus Books, Newyork 1989, s. 20.

²¹ Hume, *Essays Moral, Political and Literary*, s. 81.

²² Hume, David, *An Inquiry Concerning The Principles Of Morals*, (Ed. Charles W. Hendel), The Bobbs-Merill Educational Publishing, Indianapolis, 1985. s. 3.

²³ Hume, *An Inquiry Concerning The Principles Of Morals*, s.61.

olmaz. Böylece yaşam ve aksiyonlarımızı düzenleyen bir eğilimden bahsedebilme olanağı da kalmaz.²⁴ Bu bağlamda ahlâkî ayırımlar da insan doğasının bir gerektirimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hume'un “ahlâkî ayırım” kavramı, ahlâkın kaynağı meselesiyle yakından ilintilidir. Hem “*Treatise of Human Nature*”ı hem de “*An Enquiey Concerning The Principle of Morals*” yapıtını dikkatlice incelediğimizde söz konusu kavramın ahlâkî temellendirme problemini izah etmek için kullanıldığını görmekteyiz. Bu terminolojik kullanımın, Hume'un ahlâk felsefesinin anlaşılabilirliği açısından önemli olduğunu düşünüyoruz.²⁵ Çünkü, bildiğimiz gibi Hume, bir çok kavrama kendine özgü anlamlar yüklemektedir. Bu kavramlar kendi bağlamları içerisinde anlaşıldığı taktirde, Hume'un felsefesi sağlıklı bir şekilde anlaşılacaktır. Örneğin, Hume'un şu yargılarını ele alalım: “İnsan doğası evrensel olup, her devirde insanlar benzer davranış kalıpları gösterirler.” “İnsanlar arasındaki farklılık o kadar geniş boyuttadır ki, ahlâkî ayırımların varlığı yadsınamaz.” Söz konusu iki önermeye dışarıdan bakıldığında, söz konusu iki yargının birbiriyle çeliştiği düşünülebilir. Fakat birinci yargıyı “insan türü olarak, ortak bir insan doğasına sahip olmaktan dolayı, insanoğlunun benzer ve ortak davranışlar sergilediği; ikinci yargıyı ise, insanların iyi ve kötüye yükledikleri anlamın, onların değer yargılarını farklı bir şekilde temellendirmelerinden kaynaklandığı” şeklinde anlama, Hume'un terminolojisi açısından doğru bir okuma olacaktır. Ayrıca vurgulamak gerekir ki, ikinci yargıda var olan çeşitlilik de, yukarıda değindiğimiz gibi “insan doğası”nın başka bir tezahürü olmaktadır.

Ahlâkî ayırımların ahlâkın kaynağı problemi ile ilişkili olması ve bunun kökensel olarak insan doğasında içkin olması, doğal olarak Hume açısından bütün ahlâksal ayırımların oluşmasında, becerinin ve eğitimin etkisini yadsımaya yol açması bakımından doğal görülmelidir. Ona göre onaylama ve ret duygularımız doğal olmasaydı, hiçbir zaman bir dış faktör tarafından uyarılamazlardı.²⁶ Çünkü bir anlamda insan doğası ahlâkî duygular için bir olumsal alandır. Bu bağlamda değerlendirildiği taktirde, Hume'un aklın tutkuların kölesi olduğu şeklindeki görüşünü, aklın epistemolojik olarak önemsiz olmasından ziyade, insan doğasının işleyişine ilişkin deskriptif bir açıklama olarak kabul etmek gerekir.²⁷

²⁴ Hume, *An Inquiry Concerning The Principles Of Morals*, s.6.

²⁵ Söz konusu kullanım örnekleri için bkz., Hume, *A Treatise of Human Nature*, s. 507, 522.; Hume, *An Inquiry Concerning The Principles Of Morals*, s. 4, 61.

²⁶ Hume, *A Treatise of Human Nature*, s. 629.

²⁷ Castiglione, Dario, “Hume’s two views of modern scepticism”, *History of European Ideas*, 32 (2006), s.2

III. Sonuç Yerine

“Ahlâkın kaynağı insan doğasıdır. İnsan doğası, irade ve duygulardan oluşup kompleks bir yapıya sahiptir. Karakter, zihin, mizaç vb. kişilik unsurları burada içkindir. İnsan doğası evrensel ilkelere sahip olduğundan, her devirde ahlâkî eylemler birbirine benzerlik gösterir. Söz konusu evrenselliğe rağmen, kimi durumlarda insanların birbirine karşıt davranışlar göstermesi, tikel durumlarla alakalıdır” şeklinde özetleyebileceğimiz Hume'da insan doğası-ahlâk ilişkisi, tartışılabilir bir nitelik taşımaktadır. Hume'un insan doğasının çözümleme denemesini insanların davranış, duygu ve hazları bakımından dünyada var olan ortak yönelimden hareketle bir ortaklık temelinde kurgulaması, Waldow'un da haklı olarak işaret ettiği gibi, bir bakıma kusurludur. Çünkü sözü edilen sonuçları çıkarsayabilmek için, zihinsel olarak insanların birbirlerine benzediğini söylemek yerine, zihinsel ayrılıktan bahsetmek daha doğru olacaktır. Fakat Hume, bunun imkansız olduğunun farkındadır. Çünkü zihin kendisini düşünce ve duygularla dışa vurur. Bütün gördüğümüz, sebep ve etki veya başka bir kişinin zihinsel olaylarıdır. Bizzat olayların kendisi değildir. Bu durumda da varacağımız sonuç tekil bir zihnin varlığı olacaktır.²⁸

Başka bir deyişle benim zihnim senin zihnin var olacaktır. Böylelikle öznel bir durumla karşı karşıya bulunmak, insan doğasının ve buna ilintili olan edimlerin evrensel olduğu düşüncesine karşıt bir durum olarak ileri sürülebilir. Ayrıca her insanın cömertlik, cesaret, iyilik güdüsü aynı olmadığı gibi, söz konusu özelliklerde aşırılıkların olmasının filozofumuz tarafından yadsınmasının da gerçeklikle her zaman birebir örtüşmediği ortadadır. Bütün bunlara yanıt olarak, Hume'un “karakterdeki düzensizlikleri de evrensel kabul ettiği” tezini ileri sürmek, bize göre evrensellik iddiasının tanıtlanabilirliği açısından yeterli değildir. Ancak “bir şeyi o şey yapan şey”, başka bir deyişle “cins veya tür olarak insanın “kendi kendisiyle özdeş” olması açısından “insan doğasının evrensel oluşu”nu savlayabiliriz ki, bunun da özgün bir keşif olmadığı ortadadır.

Kaynakça

- Castiglione**, Dario, Hume's two views of modern scepticism, *History of European Ideas* 32 (2006), ss. 1–27.
- De Dijn**, Herman, “Hume's Nonreductionist Philosophical Anthropology”, *The Review of Metaphysics*, March 2003, v.56, (Info Track Web: Expanded Academic ASAP.)
- Hendel**, Charles W., “Editor's introduction” *An Inquiry Concerning The Principles Of Morals* içinde, The Bobbs-Merill Educational Publishing, Indianapolis, 1985, s.xvii.

²⁸ Waldow, Anik, Hume's Belief In Other Minds, *British Journal for the History of Philosophy* 17(1) 2009, s.120

Çelebi, E. (2011). David Hume'da insan doğasının evrenselliği temelinde ahlâk problemi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 8:1. Erişim: <http://www.InsanBilimleri.com>

Hume, David, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, Web Edition: LeedsElectronicTextCentre, July 2000, <http://www.etext.leeds.ac.uk/hume/ehu/ehupbsb.htm>, (Erişim tar: 12.11.2002).

Hume, David, *A Treatise of Human Nature*, Ed. By Ernest C. Mossner, Penguin Books, 1985.

Hume, David, *Essays Moral, Political and Literary*, Ed. Eugene F. Miller, Liberty Fund, Indianapolis, 1987.

Hume, David, *An Inquiry Concerning The Principles Of Morals*, Ed. Charles W. Hendel, The Bobbs-Merill Educational Publishing, Indianapolis, 1985.

Hume, David, *Dialogues Concerning Natural Religion*, Prometheus Books, Newyork 1989.

Mossner, Ernest C., Hume ve Söyleşilerin Kalıtı, (Çev. Mete Tunçay), "Din Üstüne" içinde, İmge Kitabevi Yay., Ankara 1995, s.130-131.

Waldow, Anik Hume's Belief In Other Minds, *British Journal for the History of Philosophy* 17(1) 2009, ss. 119–132.